

Fırat Aydınkaya: Muş Ermenilerine ne oldu?

Posted on 29/04/2019

Bu yazı Muş Ermenilerini katledenlere mercek tutacak ve ilk kez yerel liderlerden bir Kürt ileri geleninin Teşkilatı Mahsusa ile ilişkisi belgelenecektir. Daha önce pek çok kez bu bağlantılar soyut olarak işlense de ilk kez tarihi bir belge ile önde gelen bir Kürd'ün Teşkilatla bağlantısı ispat edilecektir. Bu şekilde Teşkilatı Mahsusa'nın Kürtleri katliamlara çekmek için hangi niyet ve araçlarla örgütlenme yaptığı ortaya serilecektir.

Aradan yüz yıldan fazla süre geçmesine rağmen Muş Ermenilerinin kimin tarafından katledildiği halen tam olarak ortaya çıkarılabilmemiş değil. Katliamın kamu otoritelerini ilgilendiren kısmında bir netlik olsa da kamu otoritelerine iliştilmiş, devletin yedek şiddeti olarak sahaya sürülmüş yerel, sivil katliamcılarının kim olduğu halen de araştırılmayı bekliyor.

Muş ovasındaki katliamların düzenli ordu birlikleri, gönüllü Kürt milisleri, yerel Aşiret birlikleri ve bir kısım Reaya Kürtler eliyle gerçekleştirildiği görülmektedir. Muş merkezdeki katliamların önemli kısmı düzenli birlikler eliyle yapılırken, kırsaldaki katliamlar ağırlıklı Kürt aşiret güçleri tarafından yapılmıştır, Andok dağındaki katliamlar ise iki gücün birleşimiyle gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Muş katliamlarında Kafkaslardan göçüp Muş'a yerleşen Çerkesler de önemli roller oynamış görünmektedir.

Muş Kürtlerinin katliam karşısındaki tavrı nasıldı? Aslında diğer lokasyonlara nazaran Kürtler ile Ermeniler burada nispeten üretken bir heterojenlikle yaşıyorlardı. Yüzyılın sonlarına doğru değişik sebeplerle iki halk karşı karşıya gelse de aradaki hukuk halen de düşmanlık hukuku değildi. Buna rağmen ne oldu da Muş Kürtlerinin önemli bir kısmı kapı komşularının öldürülmesine gönüllü bir şekilde iştirak etti? Ve kimdi bunlar? Bu yazı daha çok ikinci sorunun cevabıyla ilgilenecektir.

Muş ovasında Nakşi şeyhleri diğer yerlere göre daha hükümrandı ve doktrine ettikleri siyasi ilahiyat ile Muş toplumunda “en azından bir Ermeni öldürmemiş olan Kürt(ün), murdar ve haram” olarak görülmesini sağlamıştı. Hiç değilse bir Ermeni’nin kanına girmeyen bir kişi toplumdun dışlanarak kimse onunla aynı sofraya oturmak istemezdi (1).

Bu yazı Muş Ermenilerini katledenlere mercek tutacak ve ilk kez yerel liderlerden bir Kürt ileri geleninin Teşkilatı Mahsusa ile ilişkisi belgelenecektir. Daha önce pek çok kez bu bağlantılar soyut olarak işlense de ilk kez tarihi bir belge ile önde gelen bir Kürd’ün Teşkilatla bağlantısı ispat edilecektir. Bu şekilde Teşkilatı Mahsusa’nın Kürtleri katliamlara çekmek için hangi niyet ve araçlarla örgütlenme yaptığı ortaya serilecektir.

TAHKİK KOMİSYONU

Muş’ta Ermeni soykırımının ne şekilde icra edileceğine dair toplantılar mart ayının ortalarında yapılmaya başlanmıştı. Muş’taki devlet yetkililerinin gözetimi altında İTC teşkilatından temsilciler, Teşkilatı Mahsusa’nın yöredeki ele başları ile önde gelen aşiret liderlerinin katılımıyla parselasyon toplantıları yapılmaktaydı. Fakat hem din adamı kimliği olan hem de Meclisi Mebusan üyeliği dolayısıyla siyasi kimliği olan Hoca İlyas Sami’nin İTC Muş Müfettişi olarak (2) gönderilmesi buradaki Ermeniler için bir tür sonun başlangıcı mahiyetindeydi. Hoca İlyas Sami, Muş katliamları tarihinde özel bir kişiliktir. İlyas Efendi savaş başlar başlamaz acil koduyla İstanbul’a çağrılarak burada tehcir meselesinin iç yüzü ve ayrıntıları kendisiyle paylaşılmıştı. Öyle görünüyor ki Hoca İlyas Sami, Muş katliamlarının baş operatörü olarak seçilmişti. Onun Teşkilatı Mahsusa üyesi olması kuvvetle muhtemeldir. Fakat onun mebus olduğu için doğrudan Talat Paşa’ya bağlı olması ihtimal dahilindeyse de Halil Kut Paşa’yla bağlantısı araştırılması gereken bir konudur. İlyas Efendi kendinden emin bir şekilde soykırımdan sonra karşılaştığı ve şans eseri soykırımdan kurtulan Muş Mebusu Keğam Karabetyan’a “eğer Muş’ta olsaydın ilk kurşunu sana sıkardım” diyecek kadar kendinden emin biriydi (3). Zira Muş’a gelir gelmez tıpkı Diyarbakır ve diğer vilayetlerdeki

soykırım kurumsallaşmasının bir benzerini organize etmek suretiyle Tahkik Komisyonu'nun kurulmasına girişmişti. Ardından ise Muş'taki (Ulu) camide ateşli vaazlar vererek cihat çağrılarını yapıyordu. Tahkik Komisyonu'nun başında Hoca İlyas Sami vardı, üyeleri ise mutasarrıf Servet Bey, Hoca İlyas'ın akrabası Felemez Bey, Derviş Bey, Xoytili Hacı Musa Bey, İTC Muş Delegesi Reşid ve Salih Bey'dir (4). Bunların çoğu İTC Muş teşkilatına üye olan kişilerdi. Ayrıca bu komitede Tapu Kadastro Müdürü Bedirhan Efendi, Bulanık Kaymakamı Esad Paşa, Polis Komiseri Mahmut Efendi, Polis Memurları Kazım ve Rıza Efendi, Jandarma Komutanı Behçet Bey, Askeri Eczacı Dr. Asaf da komisyonla birlikte çalışmaktaydı (5). Halil Kut Paşa'nın buraya gelmesiyle Tahkik Komisyonu onun gözetiminde çalışmaya devam ediyordu. Muş merkezdeki katliamları organize eden, planlayan en üst kurmay akıl Halil Kut Paşa gibi görünmektedir. Zaten Van Valisi Cevdet Bey'in, Yarbay Kasım'ın ve Halil Kut Paşa'nın komutasındaki birlikler de ovaya giriş yaptığında katliamlar sistematik hale gelecekti.

Tahkik Komisyonu'nun ilk işi köylerde ve merkezdeki katliamların ne şekilde organize edileceği, kimin hangi mıntıkada görev yapacağı şeklinde bir parselasyon projesi hazırlamak olmuştı. Tanık anlatımlarına bakılırsa katliamdan önceki son toplantıya Hoca İlyas Sami, Mutasarrıf Servet Bey, Musa Bey ve kardeşleri, Til şeyhleri, Vardhağ'ın Mustafa'sı (aşiret), Belekli Hacı Fero, Muş'un Türk ve Kürt önde gelenleri, memurlar ve diğer aşiret reisleri hazır bulunmuştu. Bu toplantının ana gündemi hükümet tarafından Muş'taki Ermenilerin ne şekilde katledileceğine dair Muş'un ileri gelenlerine görev paylaşımı yapmaktı (6). Sonuçta hazirunun bir kısmı bu katliam planlarına değişik saiklerle rıza gösterirken bazıları bu plana karşı çıkmıştı (7).

Belli bir hazırlık ekseninde hangi aktörün şehrin hangi tarafına saldıracağı önceden planlanmıştı. Plan uyarınca yapılan strateji çift taraflıydı. Ermeni köylerinde uygulanan balyoz stratejisine göre köylüler köylerinde katledilecekti. Askere alma stratejisi ve silahsızlanma ile köyler zaten savunmasız hale getirildiği için bu köylerdeki katliamlar yedek şiddet şeklinde çalışan kimi Kürt aşiretlerine bırakılmıştı. İlk köy kuşatılacak, eğer varsa

erkekler birbirlerine bağlanıp köyün dışında katledilecekti. Geriye kalan kadın ve çocuklar ise bir ahıra kapatılıp yakılacaktı. Kürt iştirakçiler kırsaldaki planlamanın başrolünü üstlenmişlerdi.

Daha açık söylemek gerekirse, Muş'un sağ tarafındaki köylerden başlayarak Murat nehrinin doğduğu yere kadar olan bölgedeki 35 köyde yapılacak katliamlar Hacı Musa Bey'e bırakılmıştı. Ayrıca Kana ve Marnik ormanlarına sığınan Ermenilerin yok edilmesi görevi de Musa Bey'e verilmişti. Musa Bey Tahkik Komisyonu üyeliği sıfatıyla Muş Ovası'nda ordu için toplanacak olan zahirenin toplama işini de yapmaktaydı. Seferberlik ilanından hemen sonra kurulan Tekalifi Harbiye Komisyonu'nda Hacı Musa Bey ve Ali Efendi bulunuyordu. Bunlar ordu adına katip ve zaptiyeler eşliğinde köyleri dolaşıp erzak toplamaktaydılar (8). Musa Bey'in Teşkilatı Mahsusa üyesi olması kuvvetle muhtemeldir fakat onun Bahaddin Şakir değil de Halil Kut Paşa'ya bağlı olarak çalışması daha olasıdır. Şehrin kuzeybatı kısmındaki 15 köyde düzenlenecek katliamlar ise Fatkanlı Sleman Ağa'ya bırakılmıştı. Aziz Karapet bölgesindeki 20 köyde düzenlenecek katliamlar çete lideri ittihatçı Raşit Efendi'ye bırakılmıştı. Şahit anlatımlarına bakılırsa ovanın kuzeydoğu bölümünde yer alan 15 köyde düzenlenecek katliamlar ise Kolotoyi Zuber'e ve Ağcan müdürüne bırakılmıştı. Ovanın doğu kısmında Çıkhur'a bağlı yirmi köyde düzenlenecek katliamlar Şeyh Hazret'e bırakılmıştı. Şeyh Hazret'in emrinde Zilan ve Kotur Kürtleri de vardı (9).

MUŞ MERKEZ KATLIAMLARI

Plandaki stratejinin diğer ayağı ise merkeze dairdi. Merkezdeki Ermeniler, tehcir aldatmasıyla şehrin dışına götürülüp katledilecekti. 26 Haziran günü Mutasarrıf Servet Bey, Ermeni tüccarları, önde gelen Ermeni devlet görevlilerini, dini önder Vartan ile diğer önde gelen eşrafi huzuruna çağırarak "Bütün Ermenilerin savaş bitene kadar geçici olarak Muş'tan Diyarbakir'e gitmeleri gerektiğini" tebliğ etmişti (10). Ne var ki çağrılara icabet eden olmadığı için jandarma ve yerel polisler Ermenileri zorla tehcir etmek için Ermenilerin

oturduğu yukarı mahalleye girdiler. Kale Mahallesi'nde bulunan Ermeniler görece korunaklı olduğu için Halil Kut Paşa'nın emriyle düzenli birlikler ve top bataryaları bu bölgeye kaydırılmıştı. Asatur Ağa'nın evinde savunma pozisyonu alan Ermeni gençlerle jandarmalar arasındaki çatışmada sekiz jandarma öldürülmüştü. Haberin duyulması üzerine Mutasarrıf Servet Bey'in emriyle Ermeni mahallelerine yönelik top atışları başladı (11). Bu şekilde şehrin merkezindeki Ermenilere katliam emri verildi. Şehirde ve şehre yakın yerlerdeki Ermeniler toplu olarak mahallelere sığınmıştı. Düzenli birlikler mahalleye girerek yaklaşık 10 bine yakın Ermeni'yi sığındıkları yerden çıkardı. Erkekleri kurşuna dizgen yetkililer diğer kalanları ise yakın yerdeki köylerdeki barınaklara koyup diri diri yaktı (12). Kale Mahallesi'ndeki Ermenilerin bir kısmı şehrin dışına çıkarılarak katledilirken, amele taburundaki 300 Ermeni askeri, Servet Bey Genç yolunda öldürttü (13). 12 Temmuz'da ise Kale Mahallesi başta olmak üzere merkezdeki Ermeni yerleşim yerleri top ateşiyle yerle bir edildi. Çıkraşen ve Prudi mahallesinde yaşayan 3 bin kişiye yakın kişi ise Arınçvank'a yakın yerde katledildiler (14).

Ermenilerin merkezdeki zenginlikleri başta şehrin devlet yöneticileri tarafından olmak üzere talan edildi. Ermenilerin menkul malları onlara ait üç kilisede depo edilip el konulurken şehirde kalan diğer gayri menkul yerler ve mallar şehrin resmi yöneticileri, İTC teşkilat sorumluları ve şehirde mukim Kürtler tarafından yağmalanıp el konuldu. Katliamlarda merkezi rol oynayan Hoca İlyas Sami, katliam günlerinde önceden tanıştığı zengin Ermeni aileleri evine alarak onları korumayı vaat etti. Keşişyan, Mezrigyan, Baduhasyan, Amriğyan aileleri bu teklifi kabul ederek İlyas Sami'nin teklifine icabet ettiler. Fakat esasen bu basitçe bir tuzaktı, İlyas Sami bu kişileri devlete teslim ederken bunlardan arta kalan mal varlıklarına el koyarak muazzam bir servete sahip oldu. Bir tanığın anlatımına bakılırsa aralarında Hoca İlyas Sami'ye ait develerin de bulunduğu 18 deve yüklü kervan Ermenilerden arta kalan malları şehirden başka yere taşıyordu (15).

KIRSALIN KIYAMETİ

Yapılan soykırım taksimatından sonra Musa Bey'in milisleri Muş Ovası'nda bulunan Berdak, Arağ, Mokunk, Tergevank köylerini basıp yakıp yıkmaya başladı (16). Kırdakom, Hasköy, Hunan Ermenileri samanlık ve ahırlarda yakılırken aynı gün Şeyh Hazret, Musa Bey'in iki kardeşi, Avran ve çevresi köylerde Koloto Zubeyr ve Çeçenler, Aziz Karapet taraflarında Raşit Efendi ve ziyaret müdürü, Kızılağaç ve çevre köylerinde Fatkanlı Sleman Ağa, şehrin çevresinde ise Çeçenlerin genel komutanı Muş İttihatçılarının önderi Falamaz Ağa, jandarmaların da katılımıyla katliamlar (17) yaptılar. Bu akınlardan sonra ova Ermenilerinin önemli çoğunluğu katledilmişti. Katliamlar planlı, hareketli ve organize bir şekilde icra edip tatbik edildi. O kadar ki ova köylerindeki Ermeniler katledilirken neredeyse birbirlerinden haberleri olmayacak denli kısa bir zaman aralığında ve aynı anda katliamlar başlamıştı. Muş'un kuzeydoğusundaki Garnen köyünün Ermenileri de Falamaz Ağa'nın çetelerine karşı dirense de sonuç değişmemişti (18). Bu arada Khrok Vadisi'ne sığınan Ermenilere bu sırada Bagranlı Kürtler saldırarak (19) bazılarını öldürüp onların mallarına el koydu.

Ruslar Malazgirt'i ele geçirdiklerinde Rusların önünden kaçan düzenli ordu birlikleri ve Hamidiye aşiretleri ile bunlara ek olarak Hacı Musa Bey'in milisleri Ermeni köylerini yakıp yıktı. Aceleyle Mıkragom köyünün erkeklerini iki ahırda toplayıp ateşe vererek katlettiler. Aynı kişiler Mıkragom, Erşter ve Khasgüğ kadın ve çocuklarını 14 ahıra doldurarak katletti (20). Musa Bey Hasköy'e geldiğinde erkeklerin çoğunu olduğu yerde öldürdü (21). Khasgüğ papazı ise Hacı Fero ve Gulse Silo tarafından önce gözleri oyulur, burnu ve kulakları kesilerek, derisi yüzülüp, el ve ayak tırnakları kesilerek işkenceyle öldürülür (22). Tsironk köyündeki katliamları ise yine Musa Bey'in silahlı adamları yapmıştı. Güzel kadınları kendilerine alan saldırganlar erkekleri, kadın ve çocukları eve kapatıp yakarak katlederler (23). Andok Dağı'ndaki katliamlar ise ayrı yazı konusu olacak kadar teferruat ve trajedi yüklüdür. Fakat Geliyeguzan köyü bir nevi aşiretlerin ve daha alt birim olarak kabilelerin tümünün bir araya dizildiği bir konsorsiyum tarafından katledildi. Devletin güçlerine ilave olarak Xiyanlı Kör Sıleman Ağa, Ğulpeli Hüseyin Ağa, Farkhınlı Hacı Raşit Ağa, Farkhınlı

Sagıf Bey, Hazrolu Khati Bey, Batkanlı Hacı Mahmat, Almanlı Sleman Ağa, Museli Genco Papur, Şekotanlı Usfe Hape, Betanlı Salime Have, Xıyanlı Amare Mıhe, Xıyanlı Sıleman Malehasani, Bagranlı Hacı Şaro, Harkorlu Sılı Brahim ile Musa ile Kasım beylerin önderliğinde Kürt silahlı güçleri Geliyegüzan köyü ile Andok Dağı'na saldırdı. Andok Dağı'na Muş Ermenilerinin bir bölümü katliamdan kaçarak gelip buraya sığındığı gibi Sason köylüleri de buraya sığınmıştı. Andok Dağı'nda 25 bine yakın Ermeni çıkan kaotik ortamda katledildi (24).

Hasköy'deki katliamlarda yine Musa Bey'in başrol oynadığını görmekteyiz. Köyün ağası olan Hacı Fero, Musa ve Kasım beyler köyün yaklaşık 700 erkeğini birbirine bağlayıp hendekte katledip, çocuk ve kadınları Yerışter köyüne götürdüler (25). Vardenis köyünün katliamında (26) bu sefer Musa Bey'in şerikliğini Abdülmecit Ağa yapacaktır. Musa Bey, Hınıs'a yaklaşan Ruslara karşı savaşma bahanesiyle çevresinde Motkan, Kosor ve Xoyti'den yaklaşık 800 silahlı milis teşkilatı kurmuştu. Vardenis'i kuşatan Musa Bey'in güçlerine eşlik eden yaklaşık 150 zaptiye de vardı. Köyde 6-7 erkeği öldüren Musa Bey, diğer bir kısım köylü erkeği de teslim alarak Muş tarafına gitti. Aynı tanığın anlatımına bakılırsa bu olaydan birkaç gün sonra Abdülmecit Ağa Ahlat bölgesini geçerek Muş Ovası'na geldi. Ağa gelir gelmez Khuli, Karmunc, Dsağken, Pırkhus, Medsk, Koldan ve Tapavank gibi köyleri katletti. Abdülmecit Ağa'nın adamları Vardenis'e de el atıp buraları yağmaya başladığı sırada buraya yakın oturan Çerkesler ve Gesanlı Kürtler de talandan pay isteyince taraflar arasında çatışma çıktı. Musa Bey ve Abdülmecit'in adamları aynı senaryoyu Gölbaşı köyündeki Ermenilere de uyguladı. Köyü yağmalayan saldırganlar buradaki Ermenileri evlere toplayıp evi ateşe vererek katlettiler.

Pırşenk köyünün katledilmesi de diğer köylerin katledilme senaryolarını andırmaktadır. Katliamdan önce Şego aşiret reisi Khalile Cemil ve Habeyi Yusuf hükümetin Ermenilere katliam politikasını önceden duyduğunu gösteren açıklamalar yapar. Aşiret reisine göre hükümetin Ermenileri katletmesi yakındı, bu yüzden "Ermenilerin mallarını başkaları götüreceğine biz götürelim" yaklaşımını benimser. Katliamın daha başlamadığı mart ayında

bu bilinçle hareket eden Kürt kitlesi Ermenilerin mal ve hayvanlarına el koyarak onlardan zorla alır. Daha sonra bu saldırganlara Sasun Aşireti Reisi Khalile Abdulaziz de dahil olarak yakın yerdeki Havari Petros'un Surp Voskeçkut Manastırı'nın hayvan ve mallarına el koymak için başrahibe baskı yapmaya başladı. Birkaç sefer saldırganların isteklerini karşılayan başrahip onlara hayvanların bir kısmını vererek onları uzaklaştırmıştı. Tekrar aynı taktiğe başvuran saldırganlar bu sefer daha fazla kalabalık gelip rahibi yakalayıp manastırı talan etmeye başladılar. Manastırı talan eden saldırganlar devamında Pırşenk köyüne yöneldi. Pırşenk Ermenileri saldırıları görüp dağa kaçınca köyde buldukları birkaç Ermeni'yi öldürmekle yetindiler. Buna rağmen buradaki Ermenilerin bir kısmını Kürt reisler korudular. Zıpot aşiret reisi, Zikon ile Derviş kardeşler yaklaşık bin 500 Ermeni'yi koruduğu gibi Şego aşiret reisleri Yusuf ve Cemal Ağa da bir kısım Ermeni'yi korudu. Hatta Derviş Ağa kendisinin Ermenileri koruduğunu bilip buradaki Ermenileri katletmeye gelen askerlerle çatışarak Ermenileri ölümüne korumuştur (27).

BİR TELGRAFIN (28) ANLATTIKLARI

Bahattin Şakir'in Ermeni soykırımının kilit isimlerinden biri olduğu yeterince biliniyor bugün. Şakir'le ilgili bilgi ve belgelere bakıldığında kendisi bu katliamcı örgütün beyin takımındandı ve onu Erzurum'a bizzat Talat Paşa göndermişti. Şakir burada bir yandan İTC parti komiserliği, bir yandan Kafkas İhtilal Cemiyeti şefliği, öbür yandan ise 3. Ordu hiyerarşisine dahil olmadığı halde bir ordu yetkilisinin görevlerini haizdi. Erzurum'a geldiğinde "Turan'a buradan gidilir" şeklinde yol işaret levhaları koydurduğu anlatılmaktadır. Ayrıca mahpusları hapisaneden çıkarıp bunlardan çete birlikleri oluşturmak ve bilhassa çetecilikle ünlenmiş kişileri örgütün hiyerarşisinde çete başı yapmak teşkilatın görevleri arasındaydı (29). Şakir, Kafkas İhtilal Cemiyeti isimli örgütün mobilizasyonu ve tehcir organizasyonu için Erzurum'u mesken tutmuştu. Buradan soykırım makinesini sevk ve idare ediyordu. Mesaisinin önemli bir bölümünü yerel otoriteleri soykırıma iknaya ve ardından görevlendirmelere ayırmıştı. Bu çerçevede Muş ile Erzurum arasındaki mıntıkada yaşayan Ermenilerin katledilmesi için

yerel bir örgütlenme işine de el atmıştı. Bu iş için aradığı kişiler genelde buldukları yörede cinayet işlemiş mêrxas (silahşör) olarak bilinen kişilerdi.

DH.ŞFR, 445/31

Telgraf-nâme

Mahreci: Erzurum

Tarîhi: 8 minhü.

Adet: 63/729

**Dâhiliye Nâzırı Talat Beyefendi Hazretlerine
Mahremdir**

Baha Şakir Bey'in ifadesidir. (Muşlu Said Nado otuz tuvana süvârisiyle davetimize icâbetle Teşkilât-ı Mahsusa'ya dâhil olmak üzere Erzurum'a geldi. Bunlara amcaları (Varto)nun (Enter/Enzer?) Karyeli (Ceberli) rüesasından Cündi Ağa sû-i ahvâl sâhibi Muşlu Mehmet ismindeki bir nahiye müdürünün isnâdât-ı kâzibesine kurban olmuş olduğu mütevâtiren sabittir. Evvelâ Medine'de mevkûf bulunan mumaileyh Cündü Ağa'nın afv-ı pâdişâhiye mazhariyeti mezkûr çetenin bütün erkân ve efrâdını bize hâdim kılacağı gibi birçok Kürt rüesası üzerine de hüsn-i tesir edeceği bizce taayyün etmiştir. Gerek bunun affı ve gerekse evvelce vilâyet tarafından takdim olunan listenin bir an evvel neticelenmesi ehemmiyetle istirahat olunur.) 7/8 Teşrin-i Evvel 330.

Erzurum Vali Vekili

Cemal

Saidê Nado, Cibran aşiretinin mêrxaslarından biriydi, arkasında hem ciddi bir aşiret gücü vardı hem de aşireti Hamidiye sistemine dahil olmakla kısmi bir devlet koruması altındaydı. Fakat lokal bir isyan teşebbüsünde devlet bu aşiretten işkillenmişti ve aşiret reislerinden Cindiyê Dırbo'yu sürgüne göndermişti. Nado, Dırbo'nun yeğenydi, iyi bir silahşördü ve silahlı bir paramiliter güce hükmediyordu. Hêsenan ve diğer aşiretlerle sınır anlaşmazlıkları veya talanlar sebebiyle sıkça çatışıyordu. Ermenilerle arasına da düşmanlık girmişti yakın zaman önce. Xoytili Musa Bey ve Gulizar vakıasını andıran bir fiille, bir Ermeni köyünü basıp

zorla kız kaçırmıştı, yani bir Ermeni'yle evliydi. Bulunduğu yerleşim yerinde Ermeniler mêrxaslığa giden güzergahta hassaten önemliydi. Ermeni köylerine baskın yapıp adam öldürmek ve mallarını talan etmek hem şan şöret biriktirmektir hem mal biriktirmek hem de devletin gözüne girmek demektir. Bu sebeple Kürtlerin toplumunda mêrxaslığa giden yolda Ermeni halkına tahakküm kurmak mêrxaslığa ilk adımdır. Etrafına korku salan, namlı bir aşiret silahşörü olarak dengbejler Nado'nun adına "bavê dilşayê" şeklinde övgü dolu bir stran da yakmıştı. Onun namlı sicili Bahattin Şakir'in kulağına gelmiş olacak ki, Şakir onu Erzurum'a davet etmişti. Bahattin Şakir, Erzurum vali vekili aracılığıyla Erzurum'dan Dahiliye Nazırı Talat Paşa'ya şifreli bir telgraf çekmişti. Telgraftaki bilgiye göre "Muşlu Said Nado otuz tüvana süvarisiyle davetimize icabetle Teşkilat-ı Mahsusa'ya dahil olmak üzere Erzurum'a geldi" derken teklifin Bahattin Şakir tarafından yapıldığını, Saide Nado'nun ise buna icabet ettiğini görüyoruz. Aynı zamanda telgrafın içeriğinde Saide Nado'nun amcası olan Cindiye Dırbo'nun affedilmesinin de yararlı olduğu bildirilmektedir. Erzurum'dan dönen Saide Nado, Bahattin Şakir'in güvenini boşa çıkarmayacaktır. Manazkertli bir tanığa göre Saide Nado, kendi köylerine baskın yapıp onlarca kişiyi öldürmüştü (30), başka bir tanığa göre yine Nado köylerini basarak aynı eylemi orada da tekrar etmişti (31). Görüldüğü üzere Muş kırsalındaki katliamlarda adı sıkça geçmektedir.

Bu telgrafın önemi soykırımın beyinlerinden birisi olan Bahattin Şakir'in Kürtlerin önde gelenlerini soykırıma dahil etmek için hangi yöntemlere başvurduğunu sarıh bir şekilde göstermektedir. Yine Kürtlerin önde gelenlerinden birisinin Teşkilatı Mahsusa üyeliğini ilk kez belgelediği için bu telgraf son derece önemlidir. Resmi Kürt tarih yazımının soykırımı devletin resmi şiddetinin müştemilatı niteliğindeki Hamidiye Alaylarına yıkma teorisini boşa çıkardığı için de önemlidir bu telgraf. Ayrıca Kürt önde gelenlerinin soykırıma pratikte katılım süreçleri içinde devlet yetkilileri ile müzakere ettiklerini, iştirak karşılığında pazarlık yaptıklarını da görüyoruz. Kürt resmi tarih yazımı yine soykırım gündeme geldiğinde sıklıkla "kandırılma" diskurunu dolaşıma sokar. Oysa telgraftaki müzakere ve pazarlıklara bakıldığında, soykırım operatörlüğüne soyunanların kandırıldığı tezinin bir efsane olduğu sarıhtir.

- (1) Kedername, s. 155, Belge yayınları
- (2) Raymond Kevorkian, Ermeni Soykırımı, s. 483, İletişim Yayınları
- (3) Armenouhie Kevonian, Gülizar'ın Kara Düğünü, s. 97, Aras Yayınları
- (4) Kevorkian, s. 483
- (5) Kevorkian, s. 483
- (6) Kedername, s. 159
- (7) Kedername, s. 159
- (8) Kedername, s. 153
- (9) Prof. Dr. Verjine Svazlian, Ermeni Soykırımı, s. 112 vd. Belge yayınları
- (10) Svazlian, s. 113
- (11) Svazlian, s. 115 vd.
- (12) Svazlian, s. 117
- (13) Kevorkian, s. 485
- (14) Kevorkian, s. 486
- (15) Kevorkian, s. 488

(16) Svazlian, s. 113

(17) Svazlian, s. 114

(18) Svazlian, s. 114

(19) Svazlian, s. 115

(20) Kedername, s. 156 vd.

(21) Kedername, s. 159

(22) Kedername, s. 157

(23) Kedername, s. 158

(24) Kedername, s. 263

(25) Kedername, s. 271 vd

(26) Kedername, s. 278 vd.

(27) Kedername, s. 288

(28) Bu telgrafî arşivin tozlu rafları arasında bulup çıkaran sevgili Ekrem Malbat'a ve deşifrasyonu için cömert yardımlarını esirgemeyen sevgili Emrecan Dağlıoğlu'na teşekkür borçluyum.

Hikmet Çiçek, Dr. Bahattin Şakir, Kaynak yayınları, s. 121 vd.

(29) Hikmet Çiçek, Dr. Bahattin Şakir, Kaynak yayınları, s. 121 vd.

(30) Kedername, s. 234

(31) Svazhan, s. 146 vd

Kaynak: gezeteduvar.com